

مركز مدیریت حوزه های علمیه
مدرسه می علمیه ی خواهران الزهرا (س) رمینگ

عنوان:

سیره اخلاقی امام رضا علیه السلام

استاد:

حاج آقا زاهدی

طلبه:

زینب چاکری خویی

کد طلبگی:

۹۵۱۲۲۱۲۸۸۸

چکیده

اصلاحات اخلاقی، پیدایش صفات انسانی علاوه بر تعلیمات و تبلیغات، امری نهی نیاز به یک حقیقت راستین و قابل لمس دارد که در وجود یک رهبر الهی و انسان پاک تجلی کرده است. امام رضا علیه السلام الگوی کامل اخلاق در عرصه های فردی و اجتماعی است که هر فردی با توجه به سیره اخلاقی ایشان می تواند خود را در رفتار، گفتار و اعمال اخلاقی نمونه کند. در این مقاله نیز که با هدف شناخت سیره اخلاقی امام رضا علیه السلام به روش توصیفی و با ابزار کتابخانه ای تدوین شده است، به اخلاق فردی امام رضا در سیره عملی اشاره دارد. تقوا، عدالت، علم و دانش، پرهیز از تهمت، بخشنده گی و خلق و خوی نیک امام سبب شده بود که عموم افراد او را الگوی خود قرار دهند و در زندگی فردی خود نیز به مسائل اخلاقی پایبند باشند. اخلاق اجتماعی امام رضا علیه السلام در سیره عملی نیز با احترام و ارزش گذاری به مردم، امانتداری و مواسات پنهانی الگوی اخلاقی برای همگان قرار گرفتند. در نتیجه با الگو قرار دادن سیره اخلاقی و عملی زندگی ائمه علیهم السلام، به خصوص امام رضا علیه السلام می توان در سرای جاودان به آن بزرگان ملحق شد.

واژگان کلیدی: اخلاق، سیره، سیره اخلاقی، سیره عملی، امام رضا علیه السلام.

مقدمه

امام علی بن موسی الرضا علیه السلام، هشتمین امام شیعیان است که در سال ۱۴۷ هجری متولد شدند و در سال ۲۰۳ هجری به شهادت رسیدند. امام رضا علیه السلام بی تردید به عنوان یکی از برجسته‌ترین شخصیت‌های دینی و علمی تاریخ اسلام شناخته می‌شود که از خصوصیات اخلاقی بالا برخوردار بودند. ایشان با ارائه سیره‌ای پر از فضایل و اخلاق نیکو، نمونه‌ای برای پیروان خود بودند. امام همواره در روابط با مردم و مسئولیت‌های خود به عدالت عمل می‌کردند و هیچ‌گاه عملکرد او به سمت تبعیض و نابرابری نبود. با وجود دانش و مقام والایی که داشتند، همواره با تواضع و فروتنی و بدون تکبر با مردم و عموم افراد برخورد می‌کردند، علاوه بر این اخلاق پسندیده، امام رضا علیه السلام خصوصیات نیکو و ارزشمند بسیاری دیگر نیز دارد که در این مقاله به سیره اخلاقی و عملی امام رضا علیه السلام پرداخته خواهد شد.

در مورد عنوان این پژوهش کتب، پایان نامه و مقالاتی یافت شده است که در ادامه به هر کدام از این موارد اشاره خواهد شد.

- طاهره بهره‌مند در کتاب خود تحت عنوان «سیره اخلاقی امام رضا علیه السلام»؛ تنها به اخلاق فردی (ادب، عبادت، سخاوت، صبر و مقاومت) و اخلاق اجتماعی (رفتار امام رضا با خانواده و مردم) پرداخته است.

- بهارک بسامی در پایان نامه ی خود با عنوان «تحلیل قرآنی سیره ی اخلاقی امام رضا علیه السلام»؛ اخلاق فردی و اجتماعی امام رضا علیه السلام را تحلیل قرآنی کرده است.

- آسیه سلیمانگلی نیز در مقاله ی خود با عنوان «سیره اخلاقی امام رضا علیه السلام در سبک زندگی اسلامی»؛ نویسنده در این مقاله به اصلاح رفتار فرهنگی در ابعاد زندگی انسان پرداخته است.

وجه تمایز مقاله‌ی حاضر با مطالعات پیشین در این است که این مقاله به طور اخص به اخلاق فردی و اجتماعی حضرت به صورت مثال های عملی پرداخته است، علاوه بر آن مواردی از اخلاق فردی و اجتماعی را بیان کرده است که در منابع فوق یافت نشده است.

۱. مفهوم شناسی

در هر پژوهشی نیاز است تا واژگان کلیدی و پرتکرار از نظر لغوی و اصطلاحی مورد واکاوی قرار گیرد تا هر گونه ابهام از نظر خواننده برطرف گردد.

۱-۱. سیره

«سیره» در زبان عربی از ماده «سیر» است. «سیر» یعنی حرکت، رفتن، راه رفتن. «سیره» یعنی نوع راه رفتن. سیره بر وزن فَعْلَة است و فَعْلَة در زبان عربی دلالت بر نوع می‌کند. مثلاً جَلَسَه یعنی نشستن، و جَلَسَه یعنی سبک و نوع نشستن. و این نکته دقیقی است. سیر یعنی رفتن، رفتار، ولی سیره یعنی نوع و سبک رفتار. آنچه مهم است شناختن سبک رفتار پیغمبر است. آنها که سیره نوشته‌اند، رفتار پیغمبر را نوشته‌اند. این کتاب‌هایی که ما به نام «سیره» داریم سیر است نه سیره. مثلاً سیره حلبیه سیر است نه سیره؛ اسمش سیره هست ولی واقعش سیر است. رفتار پیغمبر نوشته شده است نه سبک پیغمبر در رفتار، نه اسلوب رفتار پیغمبر، نه متد پیغمبر.^۱

راغب سیره را حالتی دانسته که انسان یا غیر انسان بر آن حالت باشد.^۲ طریحی سیره را طریقه، هیئت و حالت بیان کرده است^۳ و ابن منظور نیز به معنای روش، رفتار، سنت، سریقت و هیئت گفته است.^۴

۱-۲. اخلاق

اخلاق که در لغت جمع خلق و خلق است به معنای سرشت، خوی، طبیعت و امثال آن؛ که به معنای صورت درونی و باطنی و ناپیدای آدمی به کار می‌رود که با بصیرت درک می‌شود؛ در مقابل خلق که به صورت ظاهری انسان گفته می‌شود، که با چشم قابل رویت است.^۵

^۱ مطهری، سیری در سیره نبوی (ص)، ص ۵۰.

^۲ راغب اصفهانی، المفردات فی غرایب القرآن، ذیل ماده «اس و»

^۳ طریحی، مجمع البحرین، ذیل واژه «سیره»

^۴ ابن منظور، لسان العرب، ج ۶، ص ۳۹۹.

^۵ زبیدی، تاج العروس من جواهر القاموس، ج ۲۵، ص ۲۵۷؛ ابن منظور، لسان العرب، ج ۱۰، ص ۸۶.

معنای اصطلاحی که عبارت است از «صفات نفسانی راسخ و پایداری که موجب می‌شوند افعالی متناسب با آن صفات به سهولت و بدون نیاز به تامل و تروی از آدمی صادر شود»^۱ هم به چگونگی رفتار کردن توجه کرده باشد و هم به چگونگی بودن؛ چگونگی رفتار مربوط می‌شود به اعمال انسان که شامل گفتار هم می‌شود و چگونگی بودن مرتبط با صفات و ملکات نفسانی است.^۲

هم به معنای «مجموعه صفات روحی و باطنی انسان است» یا «علمی است که از ملکات و صفات خوب و بد و ریشه‌ها و آثار آن سخن می‌گوید». غربی‌ها هم از علم اخلاق تعاریفی بسیار مختلف ارائه داده‌اند، مثلاً در علم اخلاق عبارتند است از: «تحقیق در رفتار آدمی به آن گونه که باید باشد یا در مجموع قوانین رفتار که انسان به واسطه مراعات آن می‌تواند به هدفش برسد».^۳

اخلاق را از طریق آثارش نیز می‌توان تعریف کرد، و آن اینکه گاه فعلی که از انسان سر می‌زند، شکل مستمری ندارد، ولی هنگامی که کاری به طور مستمر از کسی سر می‌زند، مانند: امساک در بذل و بخشش و کمک به دیگران «دلیل این است که یک ریشه درونی و باطنی در اعماق جان و روح خود دارد، آن ریشه را خلق و اخلاق می‌نامند. اینجاست که ابن مسکویه در کتاب «تهذیب الاخلاق و تطهیر الاعراق» می‌گوید: خلق همان حالت نفسانی است که انسان را به انجام کارهایی دعوت می‌کند بی آن که نیاز به تفکر و اندیشه داشته باشد».^۴

۲. اخلاق فردی امام رضا علیه السلام در سیره عملی

امام رضا علیه السلام نمونه‌ای برجسته از اخلاق عالی و رفتار پسندیده است. ایشان دارای صفات اخلاق فردی مانند تقوا و پرهیز از گناه، عدالت و انصاف، علم و دانش، پرهیز از تهمت، بخشندگی و خلق و خوی نیک بودند. این اخلاقیات امام رضا علیه السلام به عنوان الگویی برای انسان‌ها در تمام دوران‌ها قابل مشاهده است. در ادامه به برخی از این اخلاقیات اشاره خواهد شد.

^۱ مسکویه، تهذیب الاخلاق و تطهیر الاعراق، ص ۵۱. مجلسی، بحارالانوار، ج ۶۷، باب ۵۹، ص ۳۷۲، ذیل حدیث ۱۸.

^۲ مطهری، آشنایی با علوم اسلامی، حکمت عملی، ص ۲۲.

^۳ مطهری، فلسفه اخلاق، ص ۹۰.

^۴ مسکویه، تهذیب الاخلاق و تطهیر الاعراق، ص ۵۱.

حتی امام رضا علیه السلام هرگاه بر سفره می نشستند، سینی بزرگی رو در کنار خود قرار داده، بهترین نوع و شکل غذا را درون آن سینی نهاده، سپس می فرمودند که این سینی را به دست فقرا و نیازمندان برسانند.^۱

همچنین امام رضا نیازهای عمومی مردم را نیز برطرف می کردند، ایشان همواره قنات و چاه حفر می کردند، برای رفاه مردم حمام می ساختند^۲، که این رفتار و اخلاق این حضرت برای رفع نیازهای عمومی مردم بوده است.

این مثال نشان می دهد که امام رضا علیه السلام مواسات پنهانی و کمک به نیازمندان را به عنوان یک وظیفه اجتماعی مهم می دانستند. ایشان با توجه به نیازها و مشکلات مردم، تلاش می کردند تا با منابع و اموال خود، به آنها کمک کنند. این روش از همدردی و کمک به نیازمندان، نه تنها نشان می دهد که در جامعه احساسات انسانی وجود دارد، بلکه به ترویج عدالت اجتماعی و تأمین نیازهای اساسی مردم کمک می کند.

۳-۳. امانتداری

امام رضا علیه السلام در سیره عملی اجتماعی خود، به امانتداری اخلاقی و رعایت تعهدات وظیفه ای بسیار اهمیت می دهند. یکی از مثال های روشن در این خصوص، موقعیتی است که به عنوان "موقعیت امام رضا علیه السلام در خدمت به حکومت عباسیان" شناخته می شود. در این موقعیت، مأمون عباسی، خلیفه عباسیان، امام رضا علیه السلام را به خدمت خود در کوفه فراخواند. اما امام رضا علیه السلام در برابر این فراخوان و تمامیت وظیفه ای که در خدمت به خلافت باید داشت، تأکید کردند که از آن صرف نظر می کنند و در مصرف عمر و وقت خود، به خدمت به خداوند و آموزش دین و اخلاق به مردم تمرکز می کنند.^۳

^۱ کلینی، کافی، ج ۴، ص ۵۲.

^۲ عطاردی، مسند الامام الرضا، ج ۱، ص ۵۸.

^۳ خامنه ای، انسان ۲۵۰ ساله، چ دوازدهم، صص ۳۰۸-۳۰۵.

این مثال نشان می‌دهد که امام رضا علیه‌السلام به امانتداری اخلاقی و رعایت تعهدات وظیفه‌ای خود اهمیت می‌دهند. ایشان به عنوان الگویی برای مردم، نشان می‌دادند که امانتداری و رعایت تعهدات وظیفه‌ای، از جمله اصول اخلاقی مهمی است که باید در تمامی جنبه‌های زندگی رعایت شود.

با این رفتار اصولی، امام رضا علیه‌السلام تأثیر بسیاری بر مردم و جامعه داشتند. این تأثیر می‌تواند به صورت زیر توصیف شود:

۱. **تقویت اعتماد:** «امانتداری موجب شهامت، افزایش رزق و روزی، عافیت در دنیا و آخرت و صمیمیت اجتماعی شده و اعتماد عمومی را در پی دارد».^۱ رعایت امانتداری و تعهدات وظیفه‌ای توسط امام رضا (ع)، باعث تقویت اعتماد مردم به ایشان می‌شد. مردم با مشاهده رفتار امام رضا علیه‌السلام در قبال امانت و تعهدات، به ایشان اعتماد کردند و به این اعتماد، نقشهای مهمی در تعاملات اجتماعی و ساختارهای اجتماعی ایفا کردند.

۲. **ترغیب به رعایت امانت:** امام رضا علیه‌السلام به نقل از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند: «امت من تا وقتی که همدیگر را دوست داشته، امانت را ادا کرده، زکات را پرداخته باشند، در مسیر خیر قرار دارند، اگر چنین نکنند، به قحطی و خشکسالی مبتلا خواهند شد».^۲ رفتار امام رضا علیه‌السلام در رعایت امانت و تعهدات وظیفه‌ای، مردم را ترغیب به رعایت امانت و وفاداری به تعهداتشان می‌کرد. ایشان به عنوان الگویی برای مردم، نشان می‌دادند که با رعایت امانت و تعهدات وظیفه‌ای، می‌توانند در جامعه به عنوان فردی اعتمادی و مورد احترام قرار بگیرند.

به طور کلی، امام رضا علیه‌السلام با رعایت امانتداری اخلاقی و تعهدات وظیفه‌ای خود، تأثیر زیادی بر مردم و جامعه داشتند. ایشان با نشان دادن این ارزش‌های اخلاقی و ترویج آن‌ها، به مردم الهام می‌بخشیدند و جامعه را به سمت ارزش‌های مثبتی هدایت می‌کردند.

^۱ مجلسی، بحارالانوار، ج ۱۷، ص ۶۴۴.

^۲ عطاردی، مسند الامام الرضا (ع)، ج ۱، ص ۳۰۶.

نتیجه‌گیری

امام علی علیه السلام به عنوان برجسته‌ترین شخصیت دینی، اخلاقی، علمی و عملی شیعیان است. این مقاله با توجه به مطالعات پیشین و منابع در دسترس به اخلاق فردی و اجتماعی امام رضا علیه السلام در سیره عملی پرداخته است. اخلاق فردی امام شامل تقوا و پرهیز از گناه ایشان است. امام در مسیر صالحانه به دور از هرگونه گناه و معصیت تنها در راه انجام اعمال صالح و خدمت به مردم بودند. امام نمونه‌ای از عدل و انصاف برای جامعه شیعه بوده است. ایشان حتی در زمان ولایتعهدی خود برادر خود زید را محاکمه کردند که نشان از عدالت ایشان بود. یکی دیگر از سیره اخلاقی امام علم و دانش ایشان بوده است که با تشکیل مرکز آموزش و تدریس، حضور در نزد مراجع علمی، نگهداری و ارتقاء کتابخانه و پاسداری از علما و استقلال علمی توانسته است اخلاقیات دینی را آموزش دهد. پرهیز از تهمت و پاکدامنی و حفظ شرافت دیگران و حیثیت انسان‌ها یکی از مواردی بوده است که امام رضا به عنوان برترین الگوی زندگی انسان بوده است. بخشنده‌گی و رحمت امام رضا سبب مهربانی و همدردی در میان جامعه می‌شود. خلق و خوی نیک امام همراه با احترام، ارج نهادن به مردم، سبب تقویت ارتباطات مثبت و پایدار در جامعه خواهد شد. همچنین اخلاق اجتماعی امام رضا علیه السلام در سیره عملی شامل احترام و ارزش‌گذاری به تمام مردم، چه فقیر، چه ثروتمند بوده، همیشه مواسات پنهانی داشته تا احساسات فرد نیازمند خدشه دار نشود. همچنین امام با امانتداری خود توانست تقویت اعتماد و ترغیب به رعایت امانت در عموم مردم را برانگیزد.

منابع

- ۱- ابن بابویه، محمد بن علی، معانی الاخبار، ترجمه حمیدرضا شیخی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۳۶۱ش.
- ۲- ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، بیروت، دارالحیاء التراث العربی، ۱۴۱۶ق.
- ۳- اداره پاسخ گویی به سوالات دینی آستان قدس رضوی، حکایت آفتاب، مشهد: معاونت فرهنگی آستان قدس رضوی، ۱۳۸۷ش.
- ۴- بهره‌مند، طاهره، سیره اخلاقی امام رضا علیه السلام، تهران: روزنامه اطلاعات، ۱۳۸۷ش.
- ۵- بیات مختاری، خورشید شرق در سده سوم، قم: کتابشناسی شیعه، چ اول، ۱۳۹۲ش.
- ۶- پیشوایی، مهدی، سیره پیشوایان، قم: موسسه امام صادق (ع)، ۱۳۷۲ش.
- ۷- جمعی از نویسندگان مجله مبلغان، تبلیغ در رمضان، قم: حوزه علمیه قم، ۱۳۹۱ش.
- ۸- خامنه‌ای، سید علی، انسان ۲۵۰ ساله، چ دوازدهم، تهران: نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، ۱۳۹۱ش.
- ۹- راغب اصفهانی، محمد، المفردات فی غرایب القرآن، تحقیق: عدنان داودی، دمشق: دارالقلم، ۱۴۱۶هـ. ق.
- ۱۰- رجائی، محمدرضا، تحلیلی از زندگی امام رضا علیه السلام، اصفهان: کیاراد، ۱۳۹۴ش.
- ۱۱- رحیمی، مرتضی، آداب دانش اندوزی در سخنان امام رضا(ع)، مجله فرهنگ رضوی، سال سوم، شماره یازدهم، پاییز ۱۳۹۴ش.
- ۱۲- زارعی سبزواری، عباسعلی، سیره علمی و عملی امام رضا علیه السلام، مشهد: آستان قدس رضوی، ۱۳۸۸ش.
- ۱۳- زبیدی، محمد بن محمد، تاج العروس من جواهر القاموس، محقق: علی شیری، بیروت: دارالفکر، ۱۴۱۴ق.
- ۱۴- صدوق، محمد بن علی ابن بابویه، ترجمه عیون أخبار الرضا علیه السلام، مترجم: حمیدرضا مستفید و علی اکبر غفاری، چ اول، تهران: نشر صدوق، ۱۳۷۲ش.
- ۱۵- طبرسی، فضل بن حسن، اعلام الوری، قم: موسسه آل البيت، ۱۳۷۶ش.
- ۱۶- طریحی، شیخ فخرالدین، مجمع البحرین، قم: موسسه البعثه، چاپ اول، ۱۴۱۴ق.
- ۱۷- عطاردی، عزیزالله، مسند الامام الرضا، تهران: عطارد، چ چهارم، ۱۳۹۱ش.
- ۱۸- عطائی اصفهانی، علی، زندگانی چهارده معصوم صلوات الله و سلامه علیهم، تهران: آیین دانش، ۱۳۹۷ش.
- ۱۹- فرخزاد، حبیب الله، آرامش زندگی در پرتو تقوا، قم: طوبای محبت، ۱۳۹۵ش.
- ۲۰- لاهیجی، عبدالرزاق، گوهر مراد، تهران: نشر سایه، ۱۳۸۳ش.

- ۲۱ - مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، ترجمه علی اکبر غفاری، قم: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۳ش.
- ۲۲ - مسکویه، ابی علی، تهذیب الاخلاق و تطهیر الاعراق، قم: انتشارات بیدار، بی تا.
- ۲۳ - مطهری، مرتضی، سیری در سیره نبوی (ص)، تهران: انتشارات صدرا، چ چهارم، ۱۳۸۳ ش.
- ۲۴ - _____، فلسفه اخلاق، تهران: صدرا، چ چهل و دوم، ۱۳۹۵ش.
- ۲۵ - _____، آشنایی با علوم اسلامی، حکمت عملی، تهران: انتشارات صدرا، چ اول، ۱۳۷۵ش.
- ۲۶ - مظلومی مراغه‌ای، مجتبی، عوامل انحراف خواص از منظر قرآن کریم، پایان نامه سطح ۲ تبلیغ، حوزه سفیران هدایت، ۱۳۹۴ش.
- ۲۷ - ورام، مسعود بن عیسی، تنبیه الخواطر و نزهه النواظر، قم: مکتبه الفقیه، بی تا.

مقالات

- ۱ - عابدینی نژاد، یعقوبعلی، سبک زندگی و شخصیت اخلاقی امام رضا علیه السلام، دانشگاه آزاد اسلامی مشهد، زمستان ۱۳۹۲ش.
- ۲ - فخرایی، سیده سوسن؛ خیامی، علیرضا، تعامل مامون با امام رضا (ع) از منظر مناظرات، کنگره بین المللی علوم اسلامی، علوم انسانی، آذر ماه ۱۳۹۵.
- ۳ - کریم زاده، رحمت الله، رابطه جامعه توحیدی و عدالت اجتماعی در کلام امام رضا علیه السلام، دو فصلنامه پژوهش‌های اجتماعی اسلامی، شماره ۱۲۴، پاییز و زمستان ۱۴۰۰ش.

سایت

- ۴ - خامنه‌ای، سید علی، مواسات و همدلی با مومنان در سیره امام رضا علیه السلام،

www.khamenei.ir